

Güney Doğu Toroslarda Göçebelik¹

Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a göre

Bedriye Denker

İstanbul Üniv. Coğr. Enstitüsü

Sedanter yerleşme ile daima bir tezat teşkil etmiş olan ve Yakın ve Orta Doğu memleketlerinin iktisadiyatında yüz yıllardan beri mühim bir rol oynamış bulunan "g ö ç e b e l i k" ve onunla ilgili ara şekiller, hususiyetleri ve iktisadiyatı bakımından Wolf-Dieter Hütteroth'un "Bergnomaden und Yaylabauern im mittleren kurdischen Taurus" adlı eserinde etraflıca tetkik edilmiş bulunmaktadır.

Göçebelik ve göçebe iktisadiyatı hakkında mevcut literatür tetkik edilecek olursa, müellife göre, bu hususta şimdiye kadar yapılan etüdlerde mevzuun daha ziyade sathî ve iktisadî cepheden ele alındığı ve coğrafi meselelere temas edilmediği görülür. Dr. Hütteroth bu noksanı göçebe iktisadiyatını ve onunla ilgili sedanter hayata geçiş şekillerini coğrafi bir görüş altında tetkik etmek suretiyle gidermeğe çalışmıştır.

İnsan gruplarının, ekseriyetle periyodik bir şekilde iskân yerlerini değiştirerek değişik bölgelerden istifade etmeleri hâdisesi aşağıdaki coğrafi suallere yol açmaktadır:

- Göçebe iktisadiyatının tabii şartları nelerdir?
- Göç süresi ve bunun iklimle olan münasebeti nedir?
- Ziraatle geçinen gruplara mukabil, göçebe hayvancılıkla geçinen grupların işgal ve istifade ettikleri toprakla kantitatif münasebetleri nedir?
- Göçebelğin esas itibariyle muhtelif mevsimler ve muhtelif bölgeler dolayısıyla farklı olan istihalleri nelerdir?
- Bu iktisadî şeklin modern devirdeki tekâmülü, bunun sebep, mahiyet ve neticeleri nedir?

Göçebelik Ön Asyanın her yerinde aynı değildir. Bu bölgede göçebelik muhtelif şekillerde inkişaf etmiş olup, fizik coğrafya şartlarına uygun bir şekilde tezahür etmektedir. Bu bakımdan müellif eserinin giriş kısmında göçebelği ana hatları itibariyle 3 kategoriye ayırmaktadır:

1) Yer değiştirmeleri ve göçleri büyük mesafeler dahilinde vukua gelen "H o r i z o n t a l" göçebelik. Bu tipin klâsik misalleri Arap Yarımadasında ve kuzey Afrikada görülür.

¹ Dr. Wolf-Dieter Hütteroth "Bergnomaden und Yaylabauern im mittleren Kurdischen Taurus", Marburg, 1959.

2) Dağlık bölgelerde ise, farklı bir şekilde gelişmiş bulunan "dağ göçebeliliği" yer almaktadır. Bu tipte müsait vadilerde bulunan kışlık otlaklardan yazın dağların yüksek irtifalarındaki otlaklara göç edilerek, otlaklar vertikal bir şekilde değiştirilir. Bu tip göçebelilik bilhassa Ön Asyada çok yaygındır.

3) Bunların yanında göçebelikten sedanter hayata geçiş şekilleri mevcuttur. Bu ara tiplere de Anadolu'da, İran, Atlas-, ve Kafkas memleketlerinde tesadüf edilmektedir. Adı geçen memleketlerde köylüler yazın dağlardaki yaylalara çıkarak göçebeler gibi çadırlarda yaşamaktadırlar. Bu arada güney Avrupa'da bilinen şekliyle Transhumance'a da tesadüf edilmektedir.

Umumi olarak Göçebe hayvancılık sedanter hayvancılığın aksine, ekseriyetle muayyen mevsimlerde periyodik olarak sürülerin esas oturma yerinden uzak bulunan ve ancak senenin bir kısmında faydalanılan otlaklara götürülmeleridir. Göçebe hayvancılığın en tanınmış şekli ise "Transhumance" dir.

Transhumance'da sürü sahipleri sedanterdir. Sürüler hususi bir personel (çoban veya ortakçı) refakatinde ve farklı iki iklim zonu (kışın karlı vadî veya çukur sahalarla yazın yüksek dağlık bölge) arasında periyodik göç ederler. Daha ziyade koyun ve keçiden müteşekkil olan sürülerin kışın ahırda beslenmelerine (stabulation) yoktur. Diğer taraftan hayvan yetiştiriciliği ticari maksada hizmet eder.

Sürü sahiplerinin daimî yerleşme yerlerinin göç istikametine olan durumları nazarı itibara alınarak ayrıca, normal (ova, dağ), ters (dağ-ova) ve çift Transhumance şekilleri ayırd edilmektedir.

Göçebe hayvan yetiştiriciliğinin diğer bir tipi olan Alp hayvancılığı'na gelince; bu tipte periyodik göç mevzu bahis olmadığı gibi, hayvanlar da kışın ahırlarda barındırılır ve beslenir. Alp hayvancılığının diğer mühim vasıfları arasında bilhassa büyük baş hayvanın daha faz oluşu, dolayısıyla mandra imalatına yol açılması ve bununla ilgili olarak daimî yayla meskenlerine ve muayyen asgari büyüklükte bir yaylaya ihtiyaç hissedilmesi zikre değer.

Göçebe çobanlık veya doğrudan doğruya göçebelilik yukarıda sözü edilen göçebe hayvancılığın bu iki şeklinden aşağıdaki hususiyetlerle ayrılmaktadır:

- Hususi personel yerine hayvan sahipleri ve ailelerinden müteşekkil etnik grup sürülerle beraber göç eder².
- Hayvanlardan elde edilen ürünler esas itibariyle (sahipler) göçebeler tarafından istihlak edilir.
- Bu göçebelikte ziraat için ayrıca işçi bulunmaz.

Göçebeliliğin çeşitli şekilleri tabii şartlara bağlı olarak tasnif edilebilir. Esas itibariyle dağ ve horizontal veya yayla — ova göçebeliliği halinde iki çeşit müşahade edilmektedir.

² F. v. Richthofen'e göre, 1908. Göçebe çobanlığın bu karakteristik vasfı bilâhare umumî olarak kabul edildiği gibi P. Arbos, Bernard, Lacroix, J. Blache, R. Montagne, P. G. Merner ve J. Frödin tarafından bilhassa tebarüz ettirilmiştir.

Dağ göçebeliği. Bu tipte esas vasıflar şunlardır:

a) Mevsimine göre uygun otlak sahaları, yükselti zonlarının, tabiatıyla vertikal bir şekilde, değiştirilmesiyle temin edilir.

b) Otlak sahası ile ziraat sahası arasında sıkı bir münasebet ve yerine göre göç mesafelerinin kısa oluşu, bu tip göçebelikte de bazı ara tiplerin meydana gelmesine âmil olmuştur. Bu tipte zirai mahsuller geçime yardımcı olmakla beraber, tali bir rol oynamaktadırlar.

Horizontal Göçebelik; dağ göçebeliğinden farklı bir takım hususiyetleri haizdir. Filhakika bu tipte mevsimine göre uygun otlaklar horizontal göçlerle temin edilir.

Bu nevi göçlere sebebiyet veren ve yerine göre değişen âmillerin başlıcaları şunlardır:

a) Orta Asya **S t e p** göçebelerinin daha ziyade meridional istikamet takip eden göçlerinde, kuzeye doğru otlak sahalarının yazın uygun bir hale gelmesi.

b) **Ç ö l** göçebelerinin göçlerinde ise kış ve ilkbahar yağmurlarını müteakip yeşeren kenar sahalar ve kuvvetlenen su kaynakları esas âmillerdir.

Göçebe hayvancılığının sayılan bütün şekillerinde müşterek olan vasıf göçebeliliğin periodik oluşudur. Bununla beraber göçleri periodik olmayan göçebe tipleri de mevcuttur.

Bu tiplere çok seyrek ve rejimi intizamsız olan bölgelerde, meselâ Büyük Sahranın ortasında veya suhunet ve yağışlardaki mevsimlik ekstrem tahavvülâtın bulunmadığı bölgelerde (meselâ **Doğu ve Güney Afrika**) rastlanılır.

Transhumance veya **Alp hayvancılığı** ile ilgili sedanter yerleşmeye geçiş şekillerine de çok sık rastlanmaktadır. Bu mutavassıt tiplerden bazıları için "**Y a r ı g ö ç e b e l i k**" (Halbnomadismus, semi-nomadism, partial nomadism, petit nomades, Zieh-Bauern, semi-sedantairs) tâbiri kullanılır. Bu tâbir ile ekseriya hakiki göçebelerden farklı, ziraatle hayvancılığı birleştiren ve periodik olarak sabit meskenlerde oturan tip kastedilir.

Coğrafi bölgelerin meydana getirdiği mevzi farklılara rağmen "**y a r ı g ö ç e b e**" olarak kabul edilen grupların büyük bir ekseriyeti aşağıdaki müşterek vasıfları taşır:

a) Zirai faaliyet geçimlerinin esasını teşkil eder, hayvancılık talidir.

b) Muayyen mevsimde — ekseriyetle yazın — bütün etnik grup hayvanlarla beraber göç eder.

c) Göçün esas gayesi yazlık otlaklardan istifade etmektedir.

d) Yazın hakiki göçebeler gibi çadırlarda, kışın ise daimi yerleşme yeri olan köylerde yaşar.

e) Yaşayış şekli hem göçebelikten sedanter yaşayışa geçiş safhasına hem de ziraatle hayvancılığın kombine olduğu bir sisteme de tekabül edebilmektedir. Bu son şekle Yakın ve Orta Şarkın dağlık mıntakalarında fazlasıyla tesadüf edilmektedir.

Göçebeliliğin muhtelif tip ve şekilleri hakkındaki bu umumi izahattan sonra müellifin ana konusunu teşkil eden Güney Doğu Toroslardaki dağ göçebelerine ve yayla köylülerine geçebiliriz.

Dr. Hüttheroth Güney-Doğu Toroslardaki³ dağ göçebelere ve yayla köylülere mevzuundaki etüdü için tek bir göçebe kabilesinin bir örnek teşkil edebilecek şekilde, bütün teferruatı ile tetkiki yerine muayyen bir sahadaki hakiki göçebe ve yarı göçebelik hareketlerini takip ve tetkik etmek metodunu tercih etmiştir. Böylelikle çeşitli göçebe gruplarına ait müşahadeler yapabilmek imkânını bularak bilhassa fiziki şartların tesiri altında meydana gelen dağ göçebeliliğinin tipik ve müşterek vasıflarını ortaya çıkarabilmiştir.

Müellif evvelâ araştırma bölgesini teşkil eden Güneydoğu Toroslar mıntıkasının kışın kardan masun düzlükleri, yüksek dağları ve soğuk yaylaları ile meydana getirdiği farklı bölgeler dizisi ile Ön Asya dağ göçebeliliğine iyi bir örnek teşkil edebilecek bütün şartları ve karakteristikleri haiz olduğuna dikkati çekiyor.

Bilâhare araştırma bölgesinin fizik coğrafya şartları (relief, su şebekesi, iklim, toprak, bitki örtüsü, ve bugünkü beşeri görünümü) itibariyle tanıtıldıktan ve umumi olarak göçebeliliğin tarif ve tasnifi yapıldıktan sonra, müellif yakından incelediği göçebe aşiret ve kabileleri ayrı ayrı ele almaktadır. Dr. Hüttheroth bu hususta kendi müşahadelerine dayandığı gibi, başta J. Frödin olmak üzere daha evvel bu sahada çalışmış olan Maunsell, Lehmanhaupt, Hartmann, Minorsky, H. Christoph ve diğerlerinin vardığı neticelerden de faydalanmakta ve kendi müşahadeleriyle onlarınkini mukayese etmektedir.

Etüdde tetkik edilen kabile ve aşiretlerin örf ve adetleri ile beşeri coğrafya bakımından ehemmiyetli olan diğer birçok hususiyetleri oldukça tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece umumi bir tanıma ve girişi müteakip konu eserin esasını teşkil etmekte olan göçlere intikal ettirilmiştir. Bu konuda yapılan müşahadeler ve varılan neticeler şöyle hülâsa edilebilir:

Güneydoğu Toroslarda "göçebe hayvancılık" bakımından birbirinden bariz bir şekilde ayrılan iki sistem müşahade edilmektedir. Bunlardan birincisini, ziraî faaliyetlerle hiç ilişiği olmayarak yalnız hayvancılığın temin ettiği ürünlerle geçinen, hayvanları ile birlikte bütün etnik bir grup halinde çadırını dağ otlaklarından istifade etmek üzere, yazın dağların yüksek min-

³ Dr. Hüttheroth Güneydoğu Toroslar için "Mittlerer Kurdischer Taurus" tâbiri kullanmaktadır. Müellif her ne kadar Güneydoğu Toroslar bölgesinde hemen hemen yalnız kürtlerden müteşekkil aşiret ve kabileleri nazarı itibara alarak bu tâbiri kullanıyorsa da, Türkiyede Kürdistan diye bir yerin mevcut olmadığı ve eserin de pek yakın bir tarihte (1959) intişar etmiş olduğunu göz önünde tutarsak bu tâbirin yersiz ve yanlış olduğu anlaşılır. Anadolu'nun Güneydoğu dağlık mıntakası için "armanisches Hochland" tâbiri kullanılmakla aynı hataya düşülmüş bulunuyor.

⁴ Müellif, etüdünün sonunda da görüldüğü gibi, zengin bir bibliografyadan faydalanmış bulunmasına rağmen, istifade ettiği eserlerin hemen hemen yalnız yabancı ve yeni neşriyat olmadığı göze çarpar. Nitekim göçebelik bakımından hemen hemen en büyük ehemmiyeti taşıyan iklim bahsinde yalnız Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğünün neşrettiği 1:3.000.000 ve 1:6.000.000 lük yağış haritaları ile yetinmiş, Türkiye iklimi ve bilhassa yağışlarına ait en yeni etüdler, yağış dağılışı haritaları ve bilhassa araştırma bölgesini içine alan Dr. Sırrı Erinç'in "Doğu Anadolu" adlı eseri gözünden kaçmıştır. Müellifin, çalışmalarını aynı zamanda yabancı dille de yayınlayan İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü neşriyatından haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

tıklarına nakleden ve kışın karsız step mntıklarına göç eden dağ göçebeleri teşkil eder. Diğer ise kombine bir geçim şekline haiz yayla köylülerdir. Bunlar geçimleri daha ziyade zirai mahsullere bağlı olan sedanter köylülerdir. Fakat bunlar da ilkbahar, yaz ve sonbaharda aynen birinci tipteki göçebeler gibi hayvan sürüleri ile beraber yaylaya çıkar ve çadırlarda yaşarlar. Şüphesiz bunda güdülen gaye bu müddet zarfında hayvani ürünler elde etmektir. Güneydoğu Toroslardaki nüfusun 4/5 ünü bu yayla köylüleri teşkil eder, ancak geri kalan kısmı hakiki dağ göçebeleridir.

Diğer taraftan köylülerin otlakları ile dağ göçebelerinin otlakları arasında bazı bariz farklar müşahade edilmektedir.

Köylülere ait yazlık mer'aların nisbeten daimi yerleşme yerlerine yakın (birkaç saatlik bir yol) bulunmalarına mukabil, dağ göçebelerinin yazlık otlakları birkaç günlük mesafededir (3 hafta).

Esas göç istikameti J. Frödin'in de müşahade ettiği gibi umumi olarak güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunu takip etmektedir. Bütün göçebe aşiretlerinin kışlakları istisnasız, Dicle'nin iki tarafında uzanan, yaz mevsiminde kurak iklim şartlarının hüküm sürdüğü steplerde bulunmaktadır. Bu mntakada aynı zamanda sık bir şebeke halinde köy yerleşmeleri de mevcuttur. Buna ilâveten göçebelerin de çadırlarını ekseriyetle köylere yakın yerlere kurmaları kışın bu bölgelerde şimaldeki diğer çevrelere nazaran daha büyük bir nüfus kesafetinin müşahade edilmesine sebep olmaktadır. Filhakıka, step bölgesinde bulunan Cizre'nin nüfusu 19.588 olmasına rağmen şimaldeki daha büyük yerleşmelerin nüfusu meselâ, Şirnak 11.629, Hizan 12.990, Pervari 17.084, Gevaş 9898, Çatak 8621 ve Gürpınar 13.679'dur. Kışlaklardaki göçebelerin hayvanlarına köylülerin hayvanları da katılmaktadır; böylece nüfus bakımından kesafet arz eden bu bölge hayvan adedi itibariyle de kesafet arz etmektedir. 6-7 aylık bir zaman için gerek köylülerin ve gerek göçebelerin hayvanlarına hizmet eden otlaklar hayvancılıktan başka ziraate de yer veren ve dolayısıyla dağlara göç etmek imkânını bulamayan köylüler tarafından yaz mevsimi boyunca da kullanılmaktadır. Böylece step vejetasyonunun yazın kuruması yanında köylüler tarafından kullanıldıkları için de dar gelen otlaklar göçün mühim bir sebebinin teşkil etmektedir. Tabiatıyla sonbahar ve kış mevsiminde bitki örtüsü gürleştiği için böyle bir darlık mevzu bahis değildir. Göçebelerin otlaklarını değiştirmelerine diğer bir sebep de Cumhuriyet devrinde çıkan bir kanunla köylüye göçebelerden mer'a için para talep etme hakkının tanınmasıdır. Fiatlar küçük baş hayvan başına 1 ay için 50 kuruş ile 3 lira arasında değişmektedir. Bu durum göçebelerin daha müsait şartlar arz eden yerler aramalarına ve ara sıra otlaklarını değiştirmelerine sebep olur.

Yayla köylülerinin otlak ve yaylakları, daha evvel de temas ettiğimiz gibi, daimi iskân yerlerine yakındır ve çok defa köy arazisinin içerisinde elverişli mahallerdedir. Keza otlaklar, köy mülkiyetindeki arazinin kat'i olarak hudutlandırılmış olması sebebiyle, kesindir ve değişmez. Buna mukabil dağ göçebeleri ilkbahar ve yazlık otlaklarını mart sonu ve temmuz başı arasındaki 4 aylık müddet zarfında Dicle vadisi — Herakol dağı plâtosu — Toros yüksek yaylaları olmak üzere 3 kademe halinde değiştirirler. Yaz ortasında Camikâri yaylasında otlar kurumağa başlayınca kabileler kamp yerlerini Herakol dağına daha yüksek yerlerine naklederler (2500 m.). Eylül başında bütün aşiret ve

kabileler tekrar Herakol dağının nisbeten alçak kısımlarına inerler. Eylül ortasında ise büyük dönüş yolculuklarına başlarlar.

Göç'ün başlıca hususiyetleri şöyle sıralanabilir:

a) Göçebeler beraberlerinde muayyen bir miktar yük taşımak mecburiyetindedirler. Vasatî bir ailenin 4-6 hayvan yükü eşyası vardır.

b) Hayvanlar her gün muayyen bir zaman otlamak mecburiyetindedir. Bu sebeple devamlı olarak yol almazlar. Umumiyetle gerek göçebeler ve gerek yaylâ köylüleri günde 4-5 saatten fazla yol yürümezler.

c) Toroslardaki yollar münakaleye müsait bulunmakla beraber binlerce hayvanın otlamasına imkân sağlamazlar. Bu sebeple yollar yerine sürülerin otlayabileceği sırtlar ve yamaçlar takip edilir.

Bu muntıkadaki göçlerin en mühim hususiyetlerinden biri, köylülerin ve kabilelerin hiç bir zaman münferit ve küçük gruplar halinde değil, bilâkîs daima kabile veya bütün köy halkı halinde yaylâya çıkmalarıdır. Böylece bir kampın büyüklüğü ekseriya 30-40, en fazla 150 çadırı bulmaktadır ki bu toplumsal hususiyet bu tip göçebeliği Transhumance ve Alp hayvancılığından veya hayvan yetiştiriciliğinin diğer şekillerinden kesin olarak ayırır.

Dağ otlaklarında ferdi mülkiyet tanınmadığından otlatma metodları da — şahsî hayvan mülkiyetine rağmen — hayvan sürülerinin kolektif olarak otlatılması esasına dayanmaktadır.

Güney-Doğu Toroslardaki yaylâ köylüleri ve dağ göçebelerinin istihsalî ancak kendi geçimlerini karşılayacak mahiyettedir. Normal hakiki bir göçebe ailesinin bu ihtiyacını 50 küçük baş hayvan karşılamaktadır. Bununla beraber kabilelerin ortalama hayvan mevcudu daha yüksektir. Bu miktar 120-130 arasında değişmektedir. Vasatî olarak köylülerin hayvan adedi göçebelerin hayvan sayısının ortalama olarak ancak dörtte birini veya 1/3' ini teşkil etmektedir. Bundan, biraz daha yüksek bir hayat seviyesine sahip bulunan köylülerin yıllık kazançlarının 3/4 ünü zirai ürünlerden temin ettikleri neticesi çıkarılmaktadır. Hayvancılık yaylâ köylüleri için tali olmakla beraber, yazın yaylâda ikamet büyük bir harekete sebep olduğu müşahade ediliyor. Bunda şüphesiz yaylânın iktisadî bakımdan tali oluşuna mukabil "yazlık ikamet yeri" olarak ehemmiyet taşımasının büyük rolü vardır.

Bu tip de köy ekonomisinin ağırlık merkezini hayvancılık değil, ziraat teşkil eder. Bu bakımdan dağ otlakları ek gelir temin eden bir arazi "tamamlayıcı bir bölge" olarak kabul edilebilir. Göçebelerde ise durum aksinedir. İktisadîyatları tamamen hayvancılığa dayanır. Bu sebepten otlakların sık sık değiştirilmesinin gayesi, her şeyden önce fazla süt elde etmek dolayısıyla mandra ürünlerini arttırmak ve böylece kışlık geçim ihtiyaçlarını karşılamaktır. Nitekim yaylâlar bu şekilde göçebeler için "tamamlayıcı bir bölge" olmanın çok dışında bir önem kazanırlar. Filhakika yaylâlar göçebeler için hakiki geçim sahalarıdır.

Müellif göçebelerin ve yaylâ köylüleri hayvancılığının son elli yıl zarfında bazı değişikliklere maruz kalmış olduğuna dikkati çekerek, bunun sebeplerini şu şekilde hülâsa ediyor:

1 — Birinci Dünya Harbi ile yerli Türk topluluğunun mühim miktarda azalması ve Ermenilerin bölgeyi terketmesi.

2 — Türkiye - Suriye ve Irak arasında yeni sınırların tesbiti ile karşılıklı olarak hudutların göçebelere kapatılması.

3 — Türkiyenin, komşu yaylâlalar üzerindeki hâkimiyet haklarını köy topluluğuna devreden yeni idarî teşkilât.

Aşiret ve kabilelerin kendi ananevi otlak bölgelerini yayla köylüleri lehine kaybetmeleri ve buna mukabil köylülerin yazlaklar için para tahsil etmeye başlamaları ve eski faydalanma sisteminin değişmesi ile karların erimesinden hemen sonra göçebelerin gelişinden önce, kendi hayvanlarını yaylalarda otlatarak taze bitkilerden mümkün olduğu kadar fazla faydalanmaya başlamaları ve böylece otlakların zarara uğraması göçebelerin mutazzarır olmalarına yol açmıştır. Filhakika, bu değişiklik göçebelerin muhtelif şekillerde sedanter hayata geçmeye çalışmalarını ve yaylâ köylülerine benzer şekilde dağdaki ikamet bölgelerini muhafazaya çalışarak çiftçiliğe geçişlerine sebep olmuştur. Böylelikle de tedricen göçebelik ahengi kaybolmakta ve yavaş yavaş kabile halinde göçebelikten küçük aile gruplarının göçebeliliğine veya münferid çobanlık sistemine geçilmekte, grubun büyük bir kısmı ise çiftçilikle meşgul olmaktadır.

Güneydoğu Anadoludaki göçebe kabilelerin periodik göçler istikametinde gelişmesine yol açan bu netice, müellifin yerinde olarak belirttiği gibi, halkın gelenekleri nazarı itibara alınarak tanzim edilirse doğu Anadolu ziraatında genel olarak verimin artmasına sebep olacak ve bu bölgenin hayat seviyesinin yükselmesine yardım edecektir.

Dr. Hütteroth'un etüdü geniş çapta yapılmış devamlı müşahedelere istinat eden değerli bir etüddür. Coğrafyacıardan başka sosyolojik ve iktisatçıları da yakından ilgilendiren bu etüdü tavsiye ederiz.

